

L'entorn cultural de la Figueres de Ramon Reig

Albert Testart

A Figueres, durant aquestes primeres dècades del segle XX, s'anà formant una extensa trama de societat civil, activa en el món de l'associacionisme, de l'esport, de la música, de la pintura i de la cultura en general, que féu possible un clima perfectament apte per desenvolupar el conreu de les diferents especialitats artístiques i de pensament i, el que és més important, per poder ser valorades socialment i potenciades políticament. Va ser en aquest context que l'adolescent Ramon Reig participà en les seves primeres exposicions el 1916 i 1918.

Després del seu pas estudiantil per Barcelona –on també tingué ocasió d'exposar, especialment en una de les més importants galeries d'art com la Dalmau– Ramon Reig, ja adult, va viure els anys republicans de forma paral·lela a un cert reconeixement artístic. Exposà de forma individual el 1935 a les Galerías Valenciano de Barcelona i de forma col·lectiva a la Sala Edison i a la Sala Clerch i Nicolau de Figueres.

La postguerra figuerenca

Però va ser durant la postguerra figuerenca que la seva figura destacà en diversos camps de creació i gestió culturals a Figueres, tant des d'iniciatives vinculades a les estructures del règim com a la desestructurada societat civil. A Figueres, davant la derrota republicana, marxaren a l'exili polítics, intel·lectuals i d'altres

suports de la República, alguns dels quals tornaren el mateix any 1939. Alexandre Deulofeu, farmacèutic, polític i brillant assagista amb *Catalunya i l'Europa del futur* (1934) o *Catalunya (1932-1934)* (1935), tot i que sovint més conegut popularment pels seus estudis posteriors sobre l'art romànic i per la seva teoria original de la matemàtica de la història, no tornà fins al 1946, Josep Puig-Pujades, en canvi, ànima teòrica i ideòleg del moviment republicà federal i catalanista figuerenc durant gairebé 30 anys, impulsor de tribunes culturals com Atenea i autor literari, visqué durant uns anys a Perpinyà i acabà morint-hi el 1949.

Amb el final de la guerra, una nova elit es feia amb la direcció cultural i ideològica de la ciutat. Una hegemonia mancada dels instruments propis necessaris. L'escassa premsa estava vinculada a l'Església Catòlica –*Vida Parroquial* es tornà a publicar en espanyol el desembre de 1939– o directament era un òrgan de la Falange local –*Ampurdán*, (1942)–, per tant, no donaven precisament el joc de debat i de pluralitat intel·lectual dels anys trenta. Les circumstàncies tampoc no eren les més aptes per a disposar d'un públic amatent.

La mateixa biblioteca pública de Figueres, obra d'aquella connexió entre cultura i política de preguerra, va ser depurada a consciència d'aquells llibres considerats contraris a la ideologia del règim per una comissió expressament formada per a aquest tema. Cent cinquanta volums, entre els quals trobem llibres de teòrics marxistes,

Reig amb Josep Bonaterra.

Reig amb Salvador Dalí.

cooperativistes, republicans, catalanistes o, per exemple, dues bíblies protestants, van ser eliminats de préstec. Recordem que fins a la inauguració de la Biblioteca de la Caixa de Pensions al 1951 fou l'única biblioteca pública de la ciutat. La del Casino Menestral, malmesa pels bombardeigs, malgrat alguns tímids intents de potenciar-la, a mitjan anys quaranta, va romandre pràcticament inactiva.

Teatre, cinema, música

La vida teatral es reprengué a la postguerra també sota uns nous paràmetres completament diferents dels de l'època republicana, no només per una situació econòmica que no afavoria gens el lleure i la cultura. Sota la batuta ideològica oficial de Falange es creà l'Agrupación Escénica de Educación y Descanso, que en un primer moment representaren obres explícitament orientades a la difusió ideològica del règim i posteriorment obres del repertori clàssic castellà. A imatge d'altres sectors d'activitat professional, l'enquadrament dins del partit únic era l'única forma de poder representar obres de teatre, a excepció feta dels grups dependents de l'Església Catòlica, com per exemple l'elenc del Patronat de la Catequística. Així, es configuraren a Figueres dos blocs teatrals, un dependent de Falange, en tant que unificació forçada dels diversos grups d'abans de la guerra, i l'altre format pels diversos elencs que giraven entorn de la Catequística.

Els primers es dividiren el 1943, quan el control ideològic i organitzatiu ja no era el de la més immediata postguerra. D'una banda es tornà a formar l'Agrupació Tàlia, dirigida per Pere Teixidor, i de l'altra es creà l'Agrupació Marquina, com a secció d'Educación y Descanso pròpiament dita, dirigida per J. Crumols. D'altra banda, a l'elenc adult masculí de la Catequística d'abans de la guerra se li sumà el 1943 un nou elenc juvenil i el 1950 es fusionaren en un de sol, ja amb la denominació d'elenc titular. Simultàniament, l'elenc femení continuà com sempre dirigit per les religioses de Sant Vicenç de Paül fins al 1951, en què es fusionaren també amb l'elenc titular en un únic grup teatral, superant així la tradicional divisió de sexes imperant fins al moment en el teatre catòlic.

La refeta Agrupació Lírico-Artística Tàlia, amb seu al Casino Menestral des de 1947, va iniciar un repertori molt centrat en sarsueles i en obres clàssiques del teatre català, però la seva activitat acabà a mitjan anys cinquanta.

A l'entorn del Patronat de la Catequística, i sota la direcció de Tony Montal, als anys cinquanta sorgí un grup que canvià el panorama teatral de la ciutat en programar obres d'un repertori diferent al tradicional i, sobretot, amb escenografies que en el seu moment foren d'avantguarda. Així, sorgiren muntatges com *Nuestra Ciudad* de T. Wilder en versió espanyola, o d'altres autors com E. Williams o J. B. Priestley. A partir de 1959 l'elenc passà a formar part del Casino Menestral sota la nova denominació d'Agrupación Arlequín. El seu repertori continuà amb la mateixa línia, i es podria destacar *La mort d'un viatjant*, d'A. Miller.

A nivell del teatre vinculat a l'Església, el mateix Nadal de 1939 es representaren *Los Pastorillos de Belén*. No fou fins al 1944 que es pogué representar en català: va ser el *Primer Nadal dels pastors*, de mossèn Fortunet, encara que fins al 1954 s'anaren alternant amb d'altres versions. En record dels màrtirs catòlics de la guerra, durant la Quaresma de l'any 1942 es representà *INRI*, d'Agustí Burgas, estrenat el 1935, ara però en versió espanyola. Un altre esdeveniment important fou la representació el 1949 de *REX*, obra en català de Martí Brunet, que durant tots aquests anys i fins a la seva mort, el 1956, participà activament en la premsa local i el món cultural comarcal, especialment en la divulgació i recuperació del seu patrimoni.

No només en el món del teatre hi hagué una voluntat d'acostament a les estètiques més vigent en el món occidental: també en el món del cinema s'iniciaren activitats de cinefòrum, amb la constitució durant el 1957 del Cine Club Figueres. Anteriorment ja hi havia hagut sessions de cinema amateur vinculat al Cine Club de la UEC a final del quaranta a la seu del Casino Menestral, on també als anys seixanta Tomàs Mallol projectà i comentà diverses pel·lícules tant de producció pròpia com de diversos cineastes barcelonins. Tanmateix, fou aquesta nova iniciativa la que marcà culturalment aquells anys al voltant de persones com Josep Montalat i Albert Carreras.

Reig davant les seves pintures murals a l'absis de l'església del Portús.

Reig a Vilabertran, amb els membres del patronat de Santa Maria.

A la darrería dels cinquanta i principi dels seixanta la societat va anar adquirint un paper més important dins de les limitacions del règim, que condicionaven qualsevol activitat. Al Casino Menestral, especialment sota l'impuls de les juntes presidides per Antoni Guasch, trobem una sèrie d'iniciatives que marcaren l'època i que sobretot contrastaren amb certa inactivitat de la dècada anterior. Per exemple, al 1954 es fundà l'Agrupació de Cultura, que impulsà diverses activitats, especialment conferències, algunes de les quals encara recordables, com la famosa de Fages de Climent *Vilasacra, capital del món* (1956) o, d'Alexandre Deuloféu, *L'Empordà, origen i bressol de l'Art Romànic* (1961)(1). D'altres personalitats de la vida cultural empordanesa, com el mateix R. Reig, J. Serra, J. Guillamet, E. Rodeja, F. Garrido o N. Pijoan, també participaren activament en aquesta aposta per la difusió i elevació del to cultural de la ciutat.

Una iniciativa molt important va ser la creació de l'Escola de Música, dirigida per Camil-la Lloret, que potencià el fet musical entre món infantil i adolescents i es convertí en un referent a partir de 1956, en ser filial del Conservatori del Liceu a Barcelona. En el camp de les arts plàstiques va tenir el seu equivalent amb l'Escola de Dibuix iniciada el 1961 i amb J. Sibecas com a professor. Dins d'aquest àmbit cal destacar per la seva continuïtat i pel seu significat popular, i també festiu, la Fira de Dibuix, que el 1961 tingué la seva primera edició, organitzada pel cap de l'agrupació cultural, P. Bruguera, i pel pintor M. Capalleras.

La Festa de la Poesia, impulsada en la seva primera edició, el 1956, per Carme Guasch i especialment per Montserrat Vayreda, va ser un dinamitzador per a la creació literària, sobretot pel que fa a oportunitat d'expressió i recitació en llengua catalana.

Fou durant aquesta dècada de plena estabilitat del règim quan van aparèixer noves associacions que anaven cobrint les diferents facetes del lleure i la cultura ciutadana. L'emblemàtica Associació de Música de Figueres, que nasqué el 1952 presidida per Alfons Cusi i potenciada per Alfons Puig, Narcís Sala i Ramon Reig, durant 12 temporades -cursos- organitzà uns 150 concerts. Els esforços de portar música de primera línia a la ciutat es veie-

ren recompensats per l'èxit de públic i per l'actuació de moltes diverses orquestres i artistes de reconegut prestigi internacionals.

Canigó, l'IEE, el Museu

La fundació de la revista mensual *Canigó* com a iniciativa privada el gener de 1954 donà un nou aire a la premsa empordanesa des d'una voluntat expressa de buscar un nou tipus de lector més interessat en una visió àmplia de la cultura més que no en els fets socials i polítics comarcals. Per les seves planes passaren totes les plomes relacionades amb les diverses activitats culturals empordaneses del moment, des d'una voluntat de certa normalitat. Tanmateix, sempre dins de les coordenades del sistema, que no permetia desviacions informatives contràries als valors guanyadors de la guerra.

Amb la creació, el 1957, de l'Institut d'Estudis Empordanesos prengué cos de forma institucional i amb clara voluntat política un espai de foment i potenciació de la cultura històrica i artística centrada en l'àmbit comarcal. L'empresa fou protagonitzada per un seguit de personalitats que havien tingut en la premsa local el seu mitjà d'expressió per a les seves activitats i projectes des de la immediata postguerra. La seva constitució, anunciada i pretesa des d'almenys 1949, fou el resultat d'un impuls polític des de l'Ajuntament figuerenc, on tingué la seva seu. El primer president de l'Institut fou Frederic Marés, que facilità les connexions amb els organismes culturals del règim a nivell barceloní, i com a vicepresident, Eduard Rodeja, professor de l'Institut Ramon Muntaner, el qual va ser nomenat el 1960 cronista oficial de la ciutat. Una de les seves activitats principals de la nova institució fou la publicació dels *Annals* com a «reflex de les activitats investigadores sobre el passat de la comarca», tal com s'afirma en les seves actes. En primera instància es publicà el tercer volum de l'obra de Rodeja sobre la ciutat de Figueres que havia iniciat durant els anys de la Guerra Civil(2). En aquests primers anys d'activitat, destaca també l'homenatge a Narcís Monturiol en el centenari de la invenció de la navegació submarina i la publicació dels premis historicoliteraris dels Jocs Florals celebrats el 1961.

Reig amb Jou, Brunet, Martínez Lozano, Puig, Fortunet i Sutrà, l'any 1948.

Sempre que podia, Reig pintava a l'aire lliure.

Seguint models habituals d'altres llocs, en arribar les tropes nacionals i constituir-se el nou règim es formaren diverses comissions encarregades de retornar als seus propietaris anteriors diverses obres d'art requisades durant la guerra per membres del bàndol republicà. Reig des del primer moment hi estigué estretament vinculat. *Viscudes com un espoli per part dels seus propietaris, un cop retornades, i en un afany de reivindicació social, se celebraren algunes exposicions públiques organitzades des de les noves institucions.* Així, durant el Nadal de 1942 a l'Ajuntament tingué lloc una exposició d'obres d'art procedents de diferents col·leccions particulars. La casa consistorial fou l'indret durant aquests primers anys de postguerra d'altres exposicions pictòriques.

El denominat Museu de l'Empordà fou inaugurat oficialment el 1947 i representà un intent de dotar la ciutat d'una mínima infraestructura cultural a partir de llegats com el de Josep Rubaudonadéu, dipòsits aconseguits bàsicament del Museu del Prado de Madrid i adquisicions, especialment aquarel·les, per part del seu primer director, Ramon Reig. A través de connexions en ambients que marcaven la política cultural i artística del moment(3), tant de les institucions barcelonines com madrilenyes, s'intentà configurar el museu com un cert referent dins el circuit de l'art. No obstant això, el nombre de visitants va ser escàs fins que a mitjan dels seixanta, amb l'impuls d'una política enfocada al turisme, s'intentà la seva real potència i reubicació.

Reig a Prats de Molló.

L'activitat pictòrica

El món pictòric creatiu de la ciutat durant aquestes dècades girava entorn de la galeria Icària, on, de forma periòdica, s'organitzaven exposicions d'artistes locals, novells o consagrats, molts dels quals eren veritables deixebles de Reig, encara que no tots compartien els mateixos valors estètics.

L'experiència frustrada per problemes amb les autoritats que va suposar la constitució del Cercle Artístic al Casino Menestral(4) el 1950 per part d'un grup format per Miquel Alabrús, Vicens Armendares, Bartomeu Massot, Evarist Vallès i Ramon Vallès, va eliminar la possibilitat de constitució d'un altre pol d'influència estètica més acostat a les avantguardes del moment, lluny de posicionaments més academicistes i de gust tradicional imperants en la crítica oficial. Amb tot, la formació del grup Indika, que exposà per primera vegada el febrer del 1952 a la sala de sessions de l'Ajuntament de Figueres, amb Bartomeu Massot i Evarist Vallès com a continuadors del grup anterior, suposà el manteniment de la línia de recerca de noves formes d'expressió pictòrica, tampoc no gairebé ben rebudes per la crítica local, molt centrades en una línia academicista tradicional.

Malgrat les circumstàncies, durant tota la dècada dels cinquanta aquests pintors anaren guanyant els seus espais de difusió paral·lelament a canvis en els gustos del públic(5). Els esmentats Vallès i Massot, juntament amb Joan Sibecas, Joan Massanet i Ramon Molons, crearen el 1960 el Grup de Pintors Abstractes de l'Empordà, i tingueren la seva primera actuació pública en la Primera Manifestació Pictòrica d'Art Contemporani Empordanès celebrat a l'ajuntament de Figueres al final del mateix any.

Albert Testart i Guri és llicenciat en història

Notes

- (1) L'art romànic va ser objecte de diverses reivindicacions durant aquests anys. Primer, impulsada per l'Ajuntament el 1957, se celebrà una exposició d'art medieval, i el 1963, organitzat pel Casino Menestral, es desenvoluparen una sèrie de conferències i activitats de divulgació sota el nom de Setmana de l'Art Romànic. Recordem també la potència de la recuperació de Santa Maria de Vilabertran i els intents de fer-ho amb Sant Pere de Roda. No cal esmentar la identificació que el romànic ha tingut durant certs períodes amb un cert concepte de catalanitat.
- (2) El primer s'havia publicat el 1942 amb el patrocini de l'Ajuntament i fou celebrat per la premsa oficial com un gran esdeveniment cultural de la postguerra. El segon es publicà dos anys més tard i el darrer el 1960. El 1962, any anterior a la seva mort, publicà *El llibre de Figueres*, Selecta, Barcelona, pel qual se li concedí el premi Maspons i Camarassa.
- (3) Angel Llorente analitza les actuacions de l'administració sobre l'ús polític propagandístic del règim de museus i d'exposicions, especialment les que tingueren lloc a l'estranger. També fa esmentat de personalitats influents de la crítica d'art, com José Francés, nomenat president d'honor i protector del Museu de l'Empordà, el qual situa dins el sector que ell anomena «retardatari» en oposició a d'altres personalitats del règim més oportunistes, a *Arte e ideologia del franquismo (1936-1951)*, Visor, Madrid, 1995.
- (4) Tal com afirma un comunicat de l'alcalde de Figueres el 26 d'abril: «[...] por no desenvolverse el denominado "Círculo Artístico" dentro de las normas que rigen la vida de las Asociaciones y mientras no se haya obtenido la correspondiente autorización del Gobierno Civil». ACM, Administració General.
- (5) En relació amb aquest debat estètic, al Casino Menestral s'organitzaren el 1961 unes inacabades conferències sobre els diferents ismes que havien condicionat la creació pictòrica i també literària durant el segle XX.